

Барыйаан (барыл)
Саха тыла уонна литэрэтиирэтэ, 11 кылаас

Үлэ I чааһа

Үлэ 1 чааһа 20 соруудахтаах.

Үлэ I чааһын наарданыыта:

1-10 – тылга аналлаах соруудахтар

4 – саха тылын лиэкстикэтиттэн ыйытыылар: тыл суолтата, араастара, биирдэм эбэтэр тыл ситимин уратыта

2, 9 – саха тылын дорҕоонун үөрэтии: аһаҕас, бүтэй дорҕоон систиэмэтин уратыта, наарданыыта, уларыыыта

3, 5, 6 – морфология ыйытыыллара: санга чааһа, тыл састааба

8, 10 – сиинтэксис соруудахтара: этии арааһа, тыллар ситимнэһиилэрэ, ситим арааһа, ньымата

11-20 – литэрэтиирэ устуоруйата уонна чинчийиитэ

Үлэ 2 чааһа

Бэриллибит этиини, бэлиэтэммит тыллары, ситимнэри ырытыы.

Ырытыылар:

Бэлиэтэммит тыллары, халыыбы тутуһан, санга чааһынан ырытыы

Этиигэ аннынан тардыллыбыт тыллары састаабынан, халыыбы тутуһан ырытыы

Этиини ситимнэринэн ырытыы

Этиини чилиэнинэн ырытыы

Этиини арааһынан тэнитэн ырытыы

Үлэ 3 чааһа

Өйтөн суруйуу.

Тиэмэтэ: Ийэ дойдуну көмүскүүр ытык иэс (аахпыт айымныларгар, олоххо буолбут түгэннэргэ тирэҕирэн, саллаат дьылҕатын ырытан суруйуу)

Үлэни толоруу кэмэ – 3ч.55 мүн.

Үлэ I чааһа

Бу тиэкис кэрчигин болҕойон аах.

Этэр тыл эриэккэһэ уонна сүрэх иэйиитин эрчимэ тус-туспа төрүттээх буолуохтарын сатамат. (2) Ол эрэри олус кыһырбыт эбэтэр олус үөрбүт киһи сатаан ыпсарыылаахтык эгэлгэлээн эппэт эбээт. (3) Ити Мотуо кыыс, Матрена Семенова, миэхэ көстө түһэн ааспыта сүүрбэ төгүрүк сылын быйыл туолла. (4) Умнубаппын ээ, ону мин. (5) Отгон эн өйгөр бүгүн-сарсын умнуллубат гына кэпсээтим дуо, мин? (6) Чэ, хайдаҕын-туоҕун мин быһааран таһаарарым биллибэт. (7) Мин сатыырбынан кэпсиим, эн иһит... (8) Тоҕо эрэ олус үөрдүм, өрүкүйдүм, туохха эрэ дьулустум. (9) Бэйэбиттэн ордук, ордук киэн өйдөөх, ыраас сүрэхтээх буолуохпун баҕардым. (10) Үүнэрин төрдө ол ээ. (11) Бэйэҕин астыммат, бэйэҕинэн дуохуйбат буолуу. (12) Бэйэҕин таптаа, харыстаа, ол эрэри бэйэҕинэн мунурданыма, иннинг диэки дьулуруйан, өрө дабайдар-дабайан ис...

(1, 2) этиигэ аннынан тардыллыбыт тыллартан ханыы тыллары үөскэтэн туспа уһул.

(3) этиигэ бэлиэтэммит тылларга дорҕоон уларыыытын быраабыланан быһааран суруй.

(4, 5) этииттэн умнубаппын, кэпсээтим туохтуур суолтатын, сирэйдэниитин ырытан суруй.

(8, 9) этиилэри болҗой, хос аах. Бэлиэтэммит тыллары сомоҗо домоҗунан солбуйан суруй.

(10, 11, 12) этиини болҗой. Ыйылыбыт этиилэртэн тарды сыһарыылаах тыллары туспа уһул, санга чааһын, тыл олоҗун быһаар, тарды сирэйин ый.

Маннык солбуйар ааты түһүгүнэн уларытан суруй, сыһарыытыгар болҗой, уларыбыт тыллартан кэпсэтиигэ ханныктар туттуллубаттарын эбэтэр сэдэхтэрин ый.

Бу кэрчиги аах.

(1) Сахабыт сирин көмүс күһүнэ *кэлбитин* күнэ-дьыла тымнытынан, хаһынганан *биллэрдэ*. (2) Көтөрдөр итии дойдуга аттанар уһун айанна туруннулар. (3) Сүүрэр атахтаах сорох хороонугар, сорох *арҕаҕар* киирдэ. (4) От-мас хагдарыйан, сир ийэ нухарыйан саһархай суорҕаны саптыбыт курдук. (5) Арай унуоргу диэки икки чыркымай түстэ быһыылаах (*мааҕынгыттан олбу–солбу чурустуулар*) да, бэттэх кэлэн биэрбэтилэр.

(5) этиигэ бэлиэтэммит кэрчиккэ скобка туруутун быһаар.

(1) этиини болҗой, арааһын, этии чаастара хайдах, туох көмөтүнэн ситимнэспиттэрин быһаар.

(2) этиигэ баар бүтэй дорҕооннору үөскүүр миэстэлэринэн наардаан суруй.

Бу этиилэргэ сыстыы ситимнээх тыллары булан туспа уһул.

Сөтүөлээн тахсан олорон көрбүшпүт: уу кытытыгар сииктээх кумахха уонча үрүмэччи, кынаттарын тэниччи быраҕан, хаптаһан сыталлар. 2. Тураммыт уу кытытын кэрийэ хаампышпыт.

Харчытын дьиннээх курдук «таптыыр», кэпсэтэр, оннооҕор ууруур киһи туһунан комедия аатын, ааптарын суруй.

Бу этии ханнык айымньыттан ылыллыбытын быһаар.

«Уон ордугуна алтыс сааспар ыраахтаҕы суруйар үлэтигэр турбутум Дьокуускай

т

у

Ҕыһыл Ойуун» жанрын ый.

а

аЭтиннээх ардах» дьүһүйүү ааптарын псевдонимын суруй.

х

«Сааскы күөх сарсыарда...» этии уус-уран ньыма ханнык көрүнгэ буоларын суруй.

с

Бу этии ханнык айымньыттан ылыллыбытын быһаар.

р Ол ынах ыаччы, кумалаан Дьуурга бастарын оҕустардахтара...

и

Бу этии ханнык айымньыттан ылыллыбытын быһаар.

э Бэйи, ити бассабыгы кытта хас үйэнэн уруулуу киһи түбэхэрий...

р

Бу этии ханнык айымньыттан ылыллыбытын быһаар.

Уһугун-өйдөн, хара кырыыстаах...

Бу ханнык айымньы героһа эппит тыллара буоларын быһаар.

Андаҕайыт дуо миэхэ, туох да куһаҕаны санаабатахпыт диэн...

«Сахам кыыһын дьылҕата» хоһоону суруйбут дьахтар поэт аатын эбэтэр псевдонимын суруй.

Үлэ 2 чааһа

Бэриллибит этиини, бэлиэтэммит тыллары, ситимнэри ырытыы.

Түүнүн аайы түһэр кырыа хаһыннартан от-мас *хагдарыйан* көмүс дуйдаммыт.

Бу этиигэ маннык ырытыылары онор.

Бэлиэтэммит тыллары, халыыбы тутуһан, саҥа чааһынан ырыт (2 тыл).

Этиини ситимнэринэн ырыт.

Этиигэ аннынан тардыллыбыт тыллары састаабынан, халыыбы тутуһан ырыт.

Этиини чилиэнинэн ырыт.

Этиини арааһынан тэнитэн ырыт.

Үлэ 3 чааһа

Өйтөн суруйуу.

Тиэмэтэ: Ийэ дойдуну көмүскүүр ытык иэс (аахпыт айымньыларгар, олоххо буолбут түгэннэргэ тирэҕирэн, саллаат дьылҕатын ырытан суруйуу)

Үлэни толоруу кэмэ – 3ч.55 мүн.